

تحلیل روان شناختی شخصیت علی و زهرا در فیلمنامه ی بچه های آسمان

(براساس رویکرد اریکسون)

الهام پوریزدان^۱ و دکتر مرضیه مختاری پور^۲

۱. دانشجوی کارشناسی رشته ی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان الزهرای اصفهان

۲. دکتری رشته مدیریت آموزشی و عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان الزهرای اصفهان

چکیده

روان شناسی شخصیت، یکی از ابعاد مهم علم روان شناسی است و نظریه پردازان برجسته ای در این حوزه به فعالیت پرداخته اند. با تحلیل شخصیت های مختلف از جمله: شخصیت های داستان، فیلمنامه، رمان و می توان به عمق شخصیت آن ها و پیام نهایی که در رفتار و شخصیت آن ها نهادینه شده است، پی برد. متأسفانه تحلیل شخصیت هایی که تاکنون در حوزه های مختلف صورت گرفته است، در اکثر موارد متمرکز بر شخصیت های بزرگسال بوده و کمتر به تحلیل شخصیت های کودکان پرداخته شده است. هدف این مقاله، تحلیل روان شناختی شخصیت علی و زهرا، کودکان نقش اول فیلمنامه ی بچه های آسمان از مجید مجیدی، مطابق نظریه روانی - اجتماعی اریکسون به روش تحلیلی - توصیفی می باشد. این فیلمنامه از معروف ترین و موفق ترین آثار سینمایی معاصر بوده و جوایز بین المللی متعددی دریافت کرده است. هم چنین این فیلمنامه به دلیل داشتن مضامین عمیق والای انسانی، در کتاب آموزش زبان انگلیسی دوره ی دبیرستان کشور ژاپن، تحت عنوان " یک جفت کفش " در ده صفحه و همراه با عکس هایی از این فیلم تدریس می شود. مطابق با نتایج به دست آمده، به نظر می رسد که علی و زهرا بحران پیش روی خود (سخت کوشی در برابر حقارت) را با موفقیت پشت سر گذاشته و با آمادگی وارد مراحل بعدی رشد روانی - اجتماعی خواهند شد و این موفقیت را تا حدود بسیاری مرهون نقش والدین و اطرافیان آن ها در زندگی خود هستند.

واژه های کلیدی: روان شناسی شخصیت، فیلمنامه، بچه های آسمان، نظریه اریکسون، تحلیل روان شناختی

۱. مقدمه

شخصیت در واقع ترکیبی از صفات گوناگون یک فرد از جمله احساسات، افکار، تمایلات، اعتقادات و..... می باشد که باعث متمایز شدن هر فرد از دیگران می شود. صفات یک شخص ممکن است منحصر به فرد باشند، در برخی گروه ها مشترک بوده و یا کل اعضا در آن مشترک باشند اما الگوی آن ها برای هر شخص متفاوت است و به همین دلیل، هر فرد با وجود شباهت با دیگران، شخصیت منحصر به فرد خود را دارد. (فیست، فیست و آن رابرتس، ۲۰۱۳) شخصیت، شالوده و اساس زندگی هر فرد را تشکیل می دهد شناخت حقیقی هر فرد به واسطه ی شناخت شخصیت او میسر می شود. روان شناسان معتقدند که شخصیت، چیزی بیشتر از ظواهر بیرونی است و ترکیب ویژگی های درونی و بیرونی است که شخصیت یک فرد را می سازد. مطالعه ی علمی شخصیت و کاربرد آن به صورت نظام دار از اوایل قرن بیستم توسط افرادی نظیر فروید و فرویدین ها آغاز شده و تا به امروز گسترش کمی و کیفی زیادی نموده است. (خروش، ۱۳۹۴)

این مطالعه و بررسی، بیشتر بر روی شخصیت های برجسته آثار مختلف صورت گرفته است. بدون شک شخصیت هایی که در آثار مختلف از جمله: فیلم های سینمایی و تلویزیونی حضور دارند، مورد توجه و تحسین و گاهی انتقاد مردم قرار می گیرند. به دلیل پیچیده بودن ابعاد روانی و شخصیت انسان و این که تحلیل روان شناختی این شخصیت ها با نگاه عوامانه به آن ها تفاوت زیادی دارد، لذا در این مقاله با یک دید علمی و روان شناختانه به تحلیل شخصیت های مورد نظر در فیلمنامه بچه های آسمان، یعنی " علی و زهرا "، با توجه به نظریه روانی - اجتماعی اریکسون پرداخته می شود. بدون شک علی و زهرا دو شخصیت به ظاهر کوچک اما دارای روحی بزرگ، شخصیت های برجسته ی این فیلمنامه ی تحسین برانگیز بوده اند.

۲. پیشینه ی پژوهش

شخصیت یکی از مهم ترین عوامل تاثیر گذار در زندگی هر فرد می باشد. در طی دوره های متعدد روان شناسان بسیاری به بررسی و تحلیل شخصیت پرداخته و متناسب با مکتب خود، آن را مورد کاوش قرار داده اند. در اواخر دهه ی ۱۹۳۰، بررسی شخصیت عمدتاً از طریق کار گوردون آلپورت در دانشگاه هاروارد، در روان شناسی آمریکا رسمیت یافت و عموماً کتاب مهم آلپورت به نام شخصیت؛ تعبیر روان شناختی را شروع رسمی بررسی شخصیت می دانند. (شولتز، ۲۰۱۳) یکی از روان کاوان معروفی که در این زمینه به فعالیت پرداخته است، اریک اریکسون (۱۹۹۴-۱۹۰۲) می باشد و نظریه ی روانی - اجتماعی او در زمینه ی مراحل هشت گانه ی زندگی معروف می باشد.

اریکسون پیشنهاد کرد که رشد انسان، شامل یک رشته تعارض است. توان حل این تعارض ها، به صورت زمینه های فطری از هنگام تولد در ما وجود دارد و هر یک در مراحل رشد، یعنی آن گاه که محیط درخواست های به خصوصی از ما می کند، بارز می شود. در این راستا، هر رویارویی و مواجهه ی انسان با محیط، بحران نامیده می شود. این بحران در طول زمان تغییر می کند و ما را ملزم می دارد تا مطابق با درخواست های جدید هر مرحله از زندگی، انرژی غریزی خود را تنظیم کنیم. بنابر این در هر یک از مراحل رشد، بحران یا نقطه ی تحولی وجود دارد که انسان در پاسخگویی به هر یک از این بحران ها، در دو شیوه مخیر است: شیوه سازگارانه یا مثبت و شیوه ناسازگارانه یا منفی. (شولتز، ۲۰۰۱). به نقل از عمرانی پور و محمد مرادی. (۱۳۹۰). در زمینه ی تحلیل شخصیت، تحقیقات متعددی نیز انجام شده است که به ذکر چند مورد از آن ها پرداخته می شود:

ادیم، گلی زاده و فیروزی (۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان "تحلیل شخصیت شمس و ارتباط وی با مولوی از دیدگاه روان شناسی با تکیه بر نظریه شخصیت کارن هورنای" به این نتیجه رسیدند که شمس زایشگر خویش بوده است و مولانا دست مایه ی مطلوبی برای ارضای تمایلات و تعارضات درونی روانی او بوده است. هر چند از این ارتباط، مولانا هم بی بهره نمانده است و این تاثیر عمیق موجب بلوغ دوم روانی - اجتماعی وی شده است. محرمی، حاجلو و شجاعی ماسوله (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان "تحلیل روان شناختی شخصیت های داستانی هوشنگ مرادی کرمانی بر اساس نظریه اریکسون" به این نتیجه رسیدند که شخصیت های داستانی هوشنگ مرادی کرمانی کاملاً با نظریه اریکسون مطابقت داشته و لذا متناسب با سن کودکان و نوجوانان و پاسخگوی نیاز های آنان می باشد.

فرضی و خسرو حسینی (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان "تحلیل روان شناختی شخصیت های برجسته ی رمان خانه ی ادریسی ها" به این نتیجه رسیدند که بیشتر مسائل و مشکلات روانی خانم ادریسی، بازمانده ی عشق جوانی است؛ لذا از عدم توجه جنس مخالف (مرد) رنج می برد که این عقده در وجود او به تنفر از مردان منجر شده است و وهاب گرفتار بحران کمبود عاطفه و محبت مادری است که با جایگزینی خاطره عمه اش، رحیلا، به جای مادر و عشق دیوانه وار او خودش را نشان می دهد. قبول و یاحقی (۱۳۸۸) در تحقیق خود با عنوان "شخصیت شناسی شغاد در شاهنامه" به این نتیجه رسیدند که شخصیت شغاد دچار عقده ی حقارت بوده است. در این میان فردوسی با هنرمندی و دقت تمام ویژگی های رفتاری و شخصیتی شغاد را آن چنان به تصویر کشیده و توصیف کرده که امروز می توانیم روا نژند او را با نظریه ی عقده ی حقارت آدلر در دوره ی معاصر قابل تطبیق بدانیم. خلیلی تیلیمی (۱۳۸۴) در تحقیق خود با عنوان "تحلیل روان شناختی شخصیت های بوف کور" بیان می کند که دوگانگی در مراحل رشد بوف کور در تمامی

سرگذشت او گسترده است و بوف کور بر اساس دوگانگی و جفت همزاد بنا شده است که پایه ای ترین دوگانگی آن، تقابل زندگی و مرگ و خیر و شر است.

۱,۲ تعریف شخصیت

شخصیت، اساس و ماهیت وجود هر فرد را تشکیل می دهد و از دیرباز تاکنون در جوامع متعدد و از جنبه های مختلف، تعاریف متعددی از شخصیت ارائه شده است. از نظر لغوی و ریشه ی لاتین، شخصیت معادل واژه ی person می باشد و به معنی نقابی است که در یونان و روم قدیم بازیگران تئاتر بر چهره می گذاشتند

(خروش، ۱۳۹۴) در زمینه ی ادبیات داستانی نیز معانی متفاوتی برای شخصیت در نظر گرفته شده است. " اشخاص ساخته شده ای (مخلوقی) را که در داستان (قصه، رمان، داستان کوتاه و رمان) و نمایشنامه و... ظاهر می شوند، شخصیت می نامند ". (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۲۲) هر یک از صاحب نظران علوم مختلف با توجه به مکتب و حیطة ای که در آن فعالیت داشته اند، تعاریف متفاوتی ارائه نمودند. یکی از این مکاتب که در این مقاله مورد توجه بوده است، مکتب روان شناسان اجتماعی از جمله اریکسون می باشد و از نظر این روان شناسان، شخصیت این گونه تعریف می شود: " شخصیت، سازمان متحرکی (دینامیک) از منظومه های روانی و بدنی در درون فرد است که سبب سازگاری نو و جدید او با محیط می شود " (برگر، ۱۹۵۴)

۲,۲ نظریه اریکسون

اریک اریکسون رشد و تحول فرد در طول زندگی را به هشت مرحله ی اصلی تقسیم می کند و معتقد است که این مراحل با هم پیوستگی داشته و ورود به هر مرحله در گرو کسب موفقیت در مرحله ی قبلی می باشد. با توجه به اهمیت این نظریه و مورد توجه قرار گرفتن آن در این مقاله، به شرح هر یک از مراحل آن پرداخته می شود:

الف) اعتماد در برابر بی اعتمادی

اریکسون معتقد بود که نتیجه ی سالم در طول نوباوگی، به کیفیت پرستاری و نه به مقدار غذا یا تحریک دهانی بستگی دارد. برطرف کردن ناراحتی کودک، بغل کردن و نوازش او، صبورانه منتظر ماندن تا بچه به

قدر کافی شیر بخورد و از شیر گرفتن او هنگامی که علاقه ی کمتری به پستان یا شیشه شیر نشان می دهد . در صورتی که تعادل مراقبت ، دلسوزانه و محبت آمیز باشد ، این بحران با موفقیت پشت سر گذاشته می شود . در غیر این صورت ، بچه نمی تواند روی مهربانی دیگران حساب کند ، بنابر این با کناره گیری از محیط پیرامون خود و دیگران ، از خویشتن محافظت می کند . (برک ، ۲۰۱۴)

ب) استقلال در برابر شرم و تردید

در این مرحله ، از نظر اریکسون شیوه ی آموزش استفاده از توالت فقط یکی از چند تجربه ی تاثیر گذار است . اظهارات آشنای کودکان نوپایی که به تازگی راه افتاده و صحبت می کنند - نه خودم آن را انجام می دهم - نشان می دهد که آن ها وارد دوره ی جدید خود مداری شده اند . آن ها می خواهند در امور مختلف ، خودشان تصمیم بگیرند . این بحران در صورتی به نحو مطلوب حل می شود که والدین رهنمود مناسب و انتخاب های معقول برای کودکان خردسال فراهم کنند . در غیر این صورت ، احساس شرمندگی می کند و تردید دارد که بتواند به طور مستقل عمل کند . (همان منبع)

ج) ابتکار عمل در برابر احساس گناه

اریکسون اوایل کودکی را به صورت " دوره ی شکفتن " توصیف کرد . همانطور که از کلمه ی ابتکار عمل بر می آید ، کودکان خردسال احساس تازه ی هدفمندی دارند . آن ها دوست دارند از پس تکالیف جدید بر آیند ، به فعالیت هایی با همسالان ملحق شوند و ببینند با کمک بزرگسالان چه کاری می توانند انجام دهند . در صورتی که کودک مورد تنبیه شدید والدین قرار گیرد یا دیگران او را مورد انتقاد های بسیار قرار دهند ، کودک احساس گناه کرده و بازی نشاط آور و تلاش های جسورانه ی کودکان پیش دبستانی برای تسلط یافتن بر تکالیف جدید ، سرکوب می شود . (همان منبع)

د) سخت کوشی در برابر حقارت

در این دوره ، کودک مدرسه را آغاز می کند و در معرض تاثیرات اجتماعی تازه قرار می گیرد . در حالت ایده آل ، کودک در خانه و مدرسه ، عادات خوب کار کردن و درس خواندن را (که اریکسون سخت کوشی می نامد) عمدتا به عنوان وسیله ای برای کسب رضایت دیگران به کار می گیرد . عمدتا نگرش ها و رفتار های والدین و معلمان تعیین می کند که کودکان ، خود را در پرورش دادن مهارت ها و به کار گیری آن ها ، تا چه اندازه مناسب در نظر بگیرند . اگر کودکان سرزنش ، مسخره یا طرد شوند ، در این صورت احتمالا احساس حقارت و بی کفایتی را پرورش خواهند داد و از سوی دیگر ، تحسین و تقویت ، احساس های شایستگی را پرورش داده و تلاش مداوم را ترغیب می کند . (شولتز ، ۲۰۱۳)

ه) انسجام هویت در برابر سر در گمی نقش : بحران هویت

در این دوره ، نوجوان می خواهد به هویت خود دست یابد . تشکیل هویت و پذیرفتن آن ، کاری دشوار و اغلب مملو از اضطراب است . نوجوانان نقش ها و ایدئولوژی های مختلف را امتحان می کنند و می کوشند مناسب ترین آن ها را انتخاب کنند . افرادی که این مرحله را با احساس هویت خود نیرومند پشت سر می گذارند ، با اطمینان و اعتماد کافی به بزرگسالی می رسند و آن هایی که نمی توانند به هویت منسجم دست یابند ، سردرگمی نقش را آشکار خواهند ساخت . (همان منبع)

و) صمیمیت در برابر انزوا

در این دوره ، شخص جوان از والدین و نهاد های شبه والدین ، مانند دانشگاه ، مستقل می شود و به عنوان بزرگسال پخته و مسئول ، به صورت خود گردان تری عمل می کند . او می تواند کار های ثمربخش انجام داده و روابط صمیمانه برقرار کند . از نظر اریکسون چنین روابط صمیمانه ای به روابط جنسی محدود نمی شود بلکه احساس اهمیت دادن و تعهد را نیز بر می انگیزد . افرادی که نمی توانند چنین صمیمیت هایی را در جوانی برقرار کنند ، احساس انزوا خواهند کرد . (همان منبع)

ز) زاینده گی در برابر رکود

زاینده گی که به تشکیل دادن و هدایت کردن نسل بعدی مربوط می شود ، زاییدن بچه ها ، تولید کار و آفریدن چیز ها و اندیشه های تازه را در بر دارد که به ساختن دنیایی بهتر کمک می کند . در خود فرو رفتگی و رکود، ضد زاینده گی است . چرخه ی بار آوری و خلاقیت زمانی متوقف می شود که افراد خیلی در خود فرو روند و راحت طلب باشند . چنین نگرشی ، احساس رکود فراگیر را پرورش می دهد . با این حال ، برخی از عناصر رکود و در خود فرو رفتگی ضروری هستند . تعامل زاینده گی و رکود ، مراقبت ، نیروی بنیادی بزرگسالی را به وجود می آورد. (فیست ، فیست و آن رابرتس، ۲۰۱۳)

ح) انسجام خود در برابر ناامیدی

این مرحله ، آخرین بحران هویت فرد می باشد . امکان دارد در آخر عمر ، ویژگی اخلاکگر ناامیدی حاکم شود ، اما افرادی که هویت خود نیرومندی دارند و صمیمیت را یاد گرفته اند و از افراد و اشیا مراقبت کرده اند ، ویژگی هماهنگ انسجام غالب خواهد بود . وقتی افراد در می یابند که جنبه های آشنای وجودشان ، مثل همسر ، دوستان ، سلامت و نیروی جسمانی ، استقلال و ... را از دست می دهند ، گاهی حفظ کردن انسجام خود دشوار می شود. افراد تحت چنین فشاری اغلب احساس ناامیدی می کنند که می تواند به

صورت نفرت، افسردگی، بی اعتنایی به دیگران یا هر نگرش دیگری که عدم پذیرش مرز های متناهی زندگی را نشان می دهد، ابراز شود (همان منبع)

مراحل رشد روانی - اجتماعی در نظر اریکسون		
سن تقریبی در هر مرحله (سال)	شیوه های کنار آمدن سازگارانه در برابر ناسازگارانه	توانایی اصلی
از تولد تا ۱	اعتماد در برابر بی اعتمادی	امید
۱ تا ۳	استقلال در برابر تردید، شرم	اراده
۳ تا ۵	ابتکار عمل در برابر گناه	هدف
۶ تا ۱۱	سخت کوشی در برابر حقارت	شایستگی
۱۲ تا ۱۸	وحدت هویت در برابر سردرگمی نقش	وفاداری
۱۸ تا ۳۵	صمیمیت در برابر انزوا	عشق
۳۵ تا ۵۵	زاینده گی در برابر رکود	مراقبت
۵۵ به بالا	انسجام من در برابر ناامیدی	خردمندی

(شولتز، ۲۰۰۱. به نقل از عمرانی پور و محمدمرادی، ۱۳۹۰)

۳،۲ فیلمنامه بچه های آسمان

بچه های آسمان، فیلمی از مجید مجیدی و محصول سال ۱۳۷۵ می باشد. جریان اصلی فیلم، تمرکز روی خانواده ای است که بار فقری شرافتمندانه را به دوش می کشند. "علی و زهرا" به همراه یک نوزاد چندماهه، فرزندان این خانواده می باشند. علی به قول پدرش، ۸ یا ۹ ساله است و خواهرش، زهرا، نیز تقریباً ۱ الی ۲ سال از او کوچک تر می باشد. این خواهر و برادر، شخصیت های اصلی فیلم بوده و ویژگی های بسیار برجسته ای دارند که آن ها را از هم سن و سالان خود متمایز می سازد.

جریان اصلی فیلم از جایی شروع می شود که علی کفش های خواهرش را برای تعمیر نزد کفاش می برد و در طی ماجرای آن ها را گم می کند و به منظور این که پدر و مادرش برای خرید کفش خواهرش در مضیقه قرار نگیرند و او را مورد سرزنش قرار ندهند، به طور هم زمان، خودش و خواهرش از یک جفت کفش استفاده می کنند و در نهایت نیز علی برای این که بتواند برای زهرا کفش تهیه کند، در مسابقه ی دو شرکت می کند. بنا شده بود که به برنده ی مسابقه یک جفت کفش جایزه بدهند..... علی در مسابقه شرکت می

کند و با تلاش خود و روحیه ی جوانمردی بسیار قوی که دارد ، نفر اول مسابقه می شود . اما به رغم آن که مورد تشویق و تحسین مسئولین مدرسه قرار می گیرد ، به دلیل آن که نتوانسته است نفر دوم شود و کفش های ورزشی را برای زهرا به دست آورد ، با ناراحتی سرش را پایین می اندازد و به آرامی اشک می ریزد . او به خانه می رود و خواهرش را می بیند که روی لبه ی حوض حیاط خانه نشسته است و در حالی که ماهی های قرمز حوض را تماشا می کند ، منتظر برادرش است . در پایان فیلم ، پدر آن ها به طور اتفاقی و بدون این که از جریان گم شدن کفش های زهرا اطلاع داشته باشد ، برای او یک جفت کفش می خرد و به طرف خانه می رود .

۳.۲.۱ تحلیل شخصیت های علی و زهرا

علی : او یک شخصیت پویا و در حال رشد دارد و در خانواده احساس مسئولیت داشته و تا جایی که در فیلم مشاهده می شود وقتی دوستش برای دعوت علی به بازی فوتبال درب منزل آن ها را می کوبد ، علی دعوت او را نمی پذیرد و می گوید که مادرم با من کار دارد و وقتی دوستش به او دهن کجی می کند و می رود ، علی به او توجهی نمی کند و به خانه برمی گردد . به علاوه به انجام امور خانه مانند : خرید ، کارکردن به همراه پدر در روز های تعطیل و.... می پردازد . با وجود کم سن و سال بودن ، درک عمیقی از فقر خانواده ی خود دارد و زمانی که کفش های خواهرش را گم می کند ، اجازه نمی دهد که خانواده اش از این جریان با خبر شوند و تحت فشار برای تهیه ی کفش زهرا قرار گیرند و با دلسوزی تمام ، خودش و زهرا به طور هم زمان از کفش های علی برای رفتن به مدرسه استفاده می کنند و وقتی که زهرا از پسرانه بودن کفش ها ناراحت می شود ، به او دلداری داده و او را از ناراحتی بیرون می آورد . حتی وقتی به علت درس خوان و پرتلاش بودن مورد تشویق معلم قرار می گیرد و جایزه دریافت می کند ، برای این که خواهرش را خوشحال کند ، جایزه ی خود را به او می دهد .

ویژگی برجسته ی دیگر علی ، احترام به والدین ، مسئولین مدرسه و همسایگان می باشد و حتی در مراسم های عزاداری به همراه پدرش به مسجد رفته و با اشتیاق تمام از مردم پذیرایی می کند . او توانسته است تعادل بسیار خوبی بین وظایف خانه و مدرسه ی خود برقرار کند و مورد تشویق والدین خود و مسئولین مدرسه قرار گیرد . او دو بار مورد تذکر ناظم مدرسه قرار می گیرد. آن هم به دلیل دیرآمدن به مدرسه بود . چون کفش هایش را زهرا می پوشید و به مدرسه می رفت و زمانی که به خانه می رسید ، مدرسه ی علی دیر شده بود .

علی دست از تکاپو بر نمی دارد و هم چنان به دنبال راه حلی برای تهیه ی کفش برای خواهرش می باشد . علی وارد سالن مدرسه می شود و در تابلوی اعلانات ، اطلاعیه ای را می بیند . این اطلاعیه مربوط به برگزاری مسابقه ی دو بین دانش آموزان مدارس مختلف می باشد. جایزه ی نفر دوم مسابقه ، یک جفت کفش ورزشی است..... . چهره ی زهرا که به خاطر نداشتن کفش ناراحت است در ذهن علی مجسم می شود و با شوق فراوان به سمت مربی ورزش می رود . اما..... وقت انتخاب دانش آموزان به پایان رسیده است.... اما علی با اراده و پشتکار بی نظیری که دارد ، از مربی خواهش می کند که از او تست بگیرد و هر اندازه که مربی مقاومت می کند ، اصرار علی بیشتر می شود و سر انجام از او تست می گیرد و علی را به عنوان یکی از شرکت کنندگان مسابقه بر می گزیند. علی مثل همیشه امیدوار به آینده ، موضوع را با خواهرش در میان می گذارد . زهرا کمی ناامید است و می ترسد علی نتواند برنده شود ، اما علی بسیار امیدوار است که برنده خواهد شد .

ویژگی قابل تحسین و ممتاز علی در این مسابقه ، داشتن روحیه ی جوانمردی در مسابقه است . در هیاهوی مسابقه و زمانی که هر یک از دانش آموزان سعی در جلو افتادن از دیگران داشت ، یکی از آن ها ، وقتی می بیند که علی جلو افتاده است و تا برنده شدن فاصله ای ندارد ، او را هل می دهد و از کنارش رد می شود . علی با شجاعت تمام بلند می شود و به مسیر خود ادامه می دهد و وقتی به آن دانش آموز که او را هل داد ، نزدیک می شود ، بدون این که در اندیشه ی تلافی باشد ، از کنار او رد می شود . در واقع چنین ویژگی هایی در یک کودک بزرگ منش ، بسیار ستودنی و قابل تقدیر است. او نفس نفس زنان به خط مسابقه نزدیک می شود و از فرط خستگی روی خط می افتد . وقتی مسئولین برگزاری مسابقه او را بلند می کنند ، بدون این که در فکر خود و خستگی اش باشد ، می پرسد : آقا ما نفر دوم شدیم ؟ مربی با خوشحالی می گوید : علی جان تو اول شدی ، بهت تبریک میگم . هیاهویی در دل علی به وجود می آید و با ناراحتی سرش را پایین می اندازد و اشک می ریزد..... صحنه ای بسیار غم انگیز برای علی است . همه ی اطرافیانش خوشحال ، عکاسان در حال عکس گرفتن از نفر اول مسابقه و..... اما علی در اندیشه ی خواهر و چشم انتظار بودن او برای کفش ها.....

زهرا :

زهرا دختری نجیب و دارای ویژگی های برجسته ای است . با وجود این که خودش هنوز یک کودک دبستانی است ، در کار های خانه مانند : نگهداری از خواهر نوزادش ، ظرف شستن و..... به مادرش کمک می کند . روحیه ی بخشش و گذشت از دیگران در وجود او متجلی است . وقتی که برادرش به طور تصادفی

کفش هایش را گم می کند ، از خطای او می گذرد و موضوع را به والدینش نمی گوید. برای این که نمی خواهد با علی دعوای او کند و یا از آن مهم تر ، تحت فشار برای تهیه ی کفش قرار گیرند .

به علاوه وقتی کفش هایش را به طور اتفاقی پای یکی از دانش آموزان مدرسه اش می بیند ، او را تعقیب کرده و خانه شان را پیدا می کند و با علی به آن جا می روند ، اما وقتی می بینند که پدر آن دختر، نابینا است ، منصرف شده و بدون این که هیچ کاری انجام دهند ، به خانه بر می گردند . زهرا سعی می کند خوش قول باشد و به وعده اش عمل کند . زنگ آخر مدرسه ، نگاهش فقط به ساعت کلاس است و موجی از نگرانی در چهره ی او دیده می شود . نگران است که دیر به خانه برسد و نتواند به موقع کفش ها را به علی بدهد که به مدرسه برود زهرا علی رغم این که در خانه ، فعال بوده و تعاملات زیادی با خانواده نیز دارد ، در مدرسه بسیار گوشه گیر است و حتی هنگام زنگ تفریح نیز در گوشه ای ایستاده و دانش آموزان دیگر را نظاره می کند . گاهی اوقات نیز با ناراحتی بسیار به کفش های زیبای دانش آموزان نگاه می کند و سپس نگاهی به کفش های پسرانه ی خود که کهنه و پاره نیز شده اند می اندازد و اشک در چشمانش در جمع می شود اما به دلیل درک عمیقی که از فقر خانواده اش دارد ، هرگز خواسته ی قلبی خود را با آن ها در میان نمی گذارد . با این وجود او نیز مانند برادرش دانش آموزی پر تلاش و درس خوان است و مسائل اقتصادی خانواده اش لطمه ای به درس خواندنش وارد نکرده است .

۳،۲،۲ تحلیل شخصیت های علی و زهرا با توجه به نظریه اریکسون

با توجه به سن علی و زهرا (۶ تا ۱۱ سال) ، آن ها در مرحله ی چهارم نظریه ی روانی اجتماعی اریکسون یعنی " سخت کوشی در برابر حقارت " قرار دارند و توانایی اصلی در این دوره ، " شایستگی " است . همانطور که اریکسون می گوید ، این دوره ، دوره ی شروع مدرسه است و افراد در معرض تاثیرات اجتماعی قرار می گیرند . از نظر اریکسون ، کودک یکسری از فعالیت ها را در خانه و مدرسه ، برای کسب رضایت دیگران انجام می دهد و همانطور که گفته شد ، علی و زهرا در امور خانه به خانواده ی خود کمک کرده و به دلیل این که از ویژگی های اخلاقی برجسته ای مانند احترام به والدین ، احساس مسئولیت و نیز برخوردار هستند ، مورد تشویق والدین قرار گرفته و رضایت آن ها را نیز کسب کرده اند . به علاوه در مدرسه نیز با داشتن ویژگی هایی مانند کوشا و درس خوان بودن ، رضایت مسئولین مدرسه را نیز به دست آورده اند. از نظر اریکسون چنین فعالیت هایی که یک کودک انجام می دهد ، " سخت کوشی " نامیده می شود. اریکسون معتقد است که اطرافیان کودک هستند که تعیین می کنند کودک تا چه اندازه احساس سخت کوشی یا حقارت کند . وقتی علی احساس می کند که می تواند یکی از نفرات برتر این مسابقه باشد و موضوع را با مربی ورزش نیز در میان می گذارد ، عکس العمل مربی است که نقش مهمی در کسب این

احساس شایستگی در علی دارد. یعنی اگر مربی در نهایت خواسته ی علی را نادیده می گرفت، این احساس توانایی و شایستگی برای شرکت در مسابقه ی دو در علی سرکوب می شد و احساس حقارت در او شکل می گرفت. اما همانطور که در فیلم مشاهده می شود، سرانجام مربی ورزش خواسته ی علی را می پذیرد و از او تست می گیرد و می بیند که علی واقعا دارای چنین شایستگی است و نتیجه ی چنین توجهی به درخواست علی، پیروزی علی در مسابقه و خشنودی مسئولین مدرسه و شکل گرفتن روحیه ی سخت کوشی و شایستگی در شخصیت علی می باشد.

به علاوه تشویق علی از جانب معلم ریاضی و گرفتن جایزه از ایشان نیز نقش تعیین کننده ای در سخت کوشی علی در امر تحصیل خواهد داشت. همانطور که در جوامع امروزی مشاهده می شود، والدین کمتر امور خانه را به کودکان خود می سپارند و بیشتر در فکر رفاه و آسایش آن ها هستند. اما همانطور که در فیلم ملاحظه می شود، والدین علی و زهرا، به عنوان دو شخص بزرگ و دارای مسئولیت در امور خانواده به آن ها نگاه می کنند و این امر نقش مهمی در کسب شایستگی و سخت کوشی در کودک خواهد داشت و خود را به عنوان شخصی موثر و قابل اعتماد در خانواده قلمداد خواهد کرد. چرا که از نظر اریکسون کودکان در این سن اگرچه استقلال فزاینده ای را تجربه می کنند اما رشد روانی اجتماعی آن ها، عمدتا تحت تاثیر معلمان و والدین آن ها قرار دارد که در این دوره مهم ترین افراد در زندگی کودکان هستند.

۳. بحث و نتیجه گیری

طبق نظریه ی اریکسون، علی و زهرا در مرحله ی چهارم رشد روانی - اجتماعی قرار دارند. در این مرحله با بحران سخت کوشی در برابر حقارت رو به رو هستند و از مجموع ویژگی های علی و زهرا و حوادثی که در جریان فیلم رخ داد، می توان نتیجه گرفت که آن ها بحران این دوره را با موفقیت پشت سر گذاشته و با آمادگی وارد مرحله ی بعدی رشد (انسجام هویت در برابر سردرگمی نقش: بحران هویت) خواهند شد. در ضمن نقش والدین آن ها و مسئولین مدرسه در گذراندن بحران این دوره نیز درخور توجه است و حمایت و تشویق علی و زهرا از سوی آن ها تاثیر زیادی در ایجاد روحیه ی شایستگی و سخت کوشی در وجود آن ها داشته است و شکل گیری این روحیه در وجودشان، باعث پرورش حس کارآمد و مفید بودن برای خانواده و جامعه می شود و این موضوع نیز به ایجاد حس استقلال در شخصیت آن ها در دوره های بعدی رشد کمک خواهد کرد.

متاسفانه در نظام آموزشی ما به اهمیت فیلم و تاثیر مهمی که در انتقال مفاهیم اخلاقی و آموزنده به والدین ، فرزندان آن ها و معلمان کشور می تواند داشته باشد ، کمتر توجه شده است . پیشنهاد می شود که محققان دیگر نیز به تحلیل روان شناختی فیلم ها و آثار مختلف ادبی پرداخته و آثار مناسب و آموزنده برای رشد کودکان در سنین مختلف را پیدا کنند و نتایج تحقیقات آن ها بتواند راهگشایی برای والدین و معلمان در جهت غنی کردن اوقات فراغت کودکان و هم چنین الگوگرفتن از شخصیت های موجود در آن آثار برای آموزش اصول اخلاقی و انسانی به کودکان باشد . درواقع با چنین تحقیقاتی است که می توان به انتخاب آگاهانه ی فیلم ها دست زد و آثاری را که به رشد کودکان در جنبه های مختلف اجتماعی ، شناختی و..... کمک خواهند کرد ، تفکیک کرده و کودکان را درجهت تماشای آن آثار و الگو گرفتن از نکات مثبت بازیگران آن ها ترغیب نمود . امید است تحلیل انجام شده بتواند راهگشایی جهت شناخت بهتر شخصیت های اصلی این فیلمنامه و الگو قراردادن این دو شخصیت توسط کودکان باشد. هم چنین این تحلیل بتواند درک اطرافیان کودکان به ویژه والدین آن ها را نسبت به نیاز ها و بحران های پیش روی کودک در این سن افزایش داده و با برخورد آگاهانه با کودک به رشد بهتر او در این مرحله کمک کند.

۴. منابع

ادیم ، عبدالله . گلی زاده ، پروین و فیروزی ، علی . (۱۳۹۴) . تحلیل شخصیت شمس و ارتباط وی با مولوی از دیدگاه روان شناسی با تکیه بر نظریه شخصیت کارن هورنای . نشریه علمی - پژوهشی پژوهش های ادب عرفانی (گوهرگویا) . سال نهم . شماره ی ۲ .

برگر ، اتوکلاين . (۱۹۵۴) . روان شناسی اجتماعی . ترجمه ی علی محمد کاردان . جلد ۲ . تهران : نشر اندیشه

برک ، لورا . (۲۰۱۴) . روان شناسی رشد " از لقاح تا کودکی " . ترجمه ی یحیی سید محمدی . جلد ۱ . چاپ ۳۳ . تهران : نشر ارسباران .

خروش ، مهدی . (۱۳۹۴) . روان شناسی شخصیت . جلد ۱ . چاپ ۱ . اصفهان : نشر سنا .

خلیلی تیلیمی ، فهیمه . (۱۳۸۴) . تحلیل روان شناختی شخصیت های بوف کور . نشریه پژوهش زبان های خارجی

شولتز، دوان پی و شولتز، سیدنی ال. (۲۰۱۳). **نظریه های شخصیت**. ترجمه ی یحیی سید محمدی . چاپ ۳۷. تهران: چاپ شاهین .

عمرانی پور، علی و محمد مرادی، اصغر. (۱۳۹۰). تحلیل بر ویژگی های محیط در نظریه شخصیت اریکسون. *نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر*. دوره ی ۴. شماره ی ۷.

فرضی، حمیدرضا و خسرو حسینی، فرزانه. (۱۳۹۰). تحلیل روان شناختی شخصیت های برجسته ی رمان "خانه ی ادیسی ها". *بهارستان سخن (فصلنامه ی علمی - پژوهشی ادبیات فارسی)*. سال هفتم. شماره ی ۱۸.

فیست، جس. فیست، گریگوری جی و آن رابرتس، تامی. (۲۰۱۳). **نظریه های شخصیت**. ترجمه ی یحیی سید محمدی. چاپ ۱۷. تهران: نشر روان.

قبول، احسان و یاحقی، محمد جعفر. (۱۳۸۸). شخصیت شناسی شغاد در شاهنامه. *مجله ی جستار های ادبی (دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی سابق)*. دوره ی ۴۲. شماره ی ۱۶۴.

میرصادقی، جمال. (۱۳۹۴). **عناصر داستان**. چاپ ۹. تهران: نشر سخن.

محرمی، رامین. حاجلو، نادر و شجاعی ماسوله، مهری. (۱۳۹۰). تحلیل روان شناختی شخصیت های داستانی هوشنگ مرادی بر اساس نظریه اریکسون. *ادب پژوهی*. دوره ی ۵. شماره ی ۱۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی